

DAVOR DUKIĆ, red. prof.,
Odsjek za kroatistiku,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
E-mail: ddukic@ffzg.unizg.hr

Izvorni znanstveni rad
UDK: 821.163.42.09Kanavelić, P.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/9e311hdqrm>
Primljeno: 17. 3. 2025.
Prihvaćeno: 9. 5. 2025.

GEOKULTURNI PROSTORI KANAVELIĆEVA EPA *SVETI IVAN BISKUP TROGIRSKI I KRALJ KOLOMAN*

DAVOR DUKIĆ

Sažetak: U članku se sintetiziraju rezultati analize reprezentacija geokulturnih prostora u epu *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman* korčulansko-dubrovačkog pjesnika Petra Kanavelića (1637–1719). U polazištu istraživanja jedna je od temeljnih imagoloških pretpostavki: prizivanje geokulturnih prostora u književnom tekstu nužno djeluje na njegov značenjski/idejni potencijal. Stoga se analizom formalno-kompozicijskih funkcija i sadržajno-idejnih osobitosti geografskih komponenti Kanavelićeva epa nastoje preciznije ispitati u književnoj historiografiji već prisutne postavke o njegovoj idejnoj osnovi označenoj konceptima 'slavenstva' (*slovinstva*) i 'ugrofilstva', kao i teze o subverzivnom odnosu prema aktualnoj mletačkoj vlasti u Dalmaciji.

Ključne riječi: Petar Kanavelić, *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman*, geokulturni prostor, imagologija, ugrofilstvo, *slovinstvo*

Keywords: Petar Kanavelić, *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman*, geocultural space, imagology, Hungarophile sentiment, pro-Slavic sentiment

Uvod: Zašto baš (epski) geokulturni prostori?

Ep *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman* posljednji je tekst korčulansko-dubrovačkog pisca Petra Kanavelića (1637.-1719.), koji je iza sebe ostavio opsežan i žanrovski razgranat književni opus (ljubavna i religiozna lirika, prigodno pjesništvo; svjetovna drama u stihu i prozi, religiozna drama u stihu; epsko pjesništvo). U *Svetom Ivanu* u neku su ruku sintetizirani poetički i idejni nazori njegova autora, što je omogućeno žanrovskom potkom ranonovovjekovnog epa. U kontekstu nacionalne književne povijesti *Sveti Ivan* posljednji je u nizu baroknih povijesnih epova na hrvatskom jeziku, a prema poetičkim kriterijima preporučenog vremena epske radnje (srednji vijek) i skladnog odnosa povijesnoga,

Istraživanja na kojima se temelji ovaj prilog obavljena su u sklopu projekta Predmoderna hrvatska književnost u europskoj kulturi: kontakti i transferi (IP-2020-02-5611) Hrvatske zaklade za znanost.

romantičnoga i eshatološkoga tematskog svijeta, Kanavelić se pokazao ponajboljim nasljedovateljem tassovske poetike povijesnog epa.¹ Svemu tome unatoč, *Sveti Ivan* zauzima u hrvatskoj književnoj historiografiji ambivalentan položaj. S jedne strane stoji njegova relativno dobra proučenost kako u području poetoloških istraživanja, tako i u ispitivanju različitih tematsko-idejnih aspekata teksta. S druge strane ostaje činjenica da je ep dosad objavljen davne 1858. godine, i to u nekritičkom izdanju, prema samo jednom, mlađem rukopisu.²

Kanavelićevu se epu može pristupiti iz različitih formalnih i tematoloških aspekata, od kojih je jedan i prostorno-geografski. Štoviše, činjenica da se radnja *Svetog Ivana* odvija na većem broju razmjerno udaljenih geografskih prostora, čemu treba pridodati i usputne ubikacije u figuralnom sloju teksta, navela je i dosadašnje istraživače epa na ispitivanje semantičkog potencijala njegove prostorne komponente (J. Bajza, Z. Bojović, Z. Kravar). Oslanjajući se na spoznaje tih istraživanja i kritički ih propitujući, ovdje će se pokušati pružiti sintetski pogled na imagotipski potencijal i semantiku reprezentacija geokulturnih prostora u Kanavelićevu epu. U polazištu je imagološki postulat o semantičko-idejnim učincima svakog prizivanja (reprezentiranja) geokulturnog prostora u književnom tekstu.³

Kompozicija *Svetog Ivana* iz prostorne perspektive

Zbog opsežnog sadržaja i razgranate kompozicije, koja uz glavnu narativnu crtu ima još tri pobočne epizode, nekoliko je starijih proučavatelja imalo potrebu u radove uključiti i prepričavanje radnje Kanavelićeva epa.⁴ Radi boljeg razumijevanja najvažnijih

¹ Zlata Bojović, "Barokni pesnik Petar Kanavelović", Beograd: SANU, 1980., 267-272; Zoran Kravar, "Svjetovi Osmana", u: *Nakon godine MDC: Studije o književnom baroku i dodirnim temama*, Dubrovnik: Matica hrvatska – Ograna Dubrovnik, 1993., 120-121.

² O tome da je Đuro Körbler u priređivanju Kanavelićevih djela za Akademijinu ediciju "Stari pisci hrvatski" bio daleko odmakao svjedoče priređivačeve rasprave ("P. Kanavelovića 'Sveti Ivan biskup trogirski'", *Nastavni vjesnik* 28/8 (1919.-1920.), 372-377; 28/9-10, 405-412; "Autograf Kanavelovićeve pjesme *Sveti Ivan biskup trogirski* i docnija prerada", *Nastavni vjesnik* 30 (1922.), 433-441), ali i svjedočanstvo mađarskog kroatista Józsefa Bajze ("Horvát éposz Kálmán királyról", *Budapesti Szemle* 611 (1928.), 11-50, posebno 29). Körblerovi rukopisi nisu, međutim, bili poznati kasnijim istraživačima Kanavelićeva opusa, a ako nisu zametnuti negdje u Akademiji, prema svjedočenju nasljednika hrvatskog filologa, mogli su u novije vrijeme završiti na smetlištu. Na tim informacijama, doduše nepotvrđenim, zahvaljujem kolegici Ivani Brković. Kolegi Sándoru Beneu, hungarologu i stručnjaku za ranonovovjekovnu povijest srednje i jugoistočne Europe, zahvaljujem na razrješenju značenja za ovu raspravu bitnih mjesta u studiji J. Bajze.

³ Iz mnoštva primjera u imagološkoj literaturi koji variraju tu polaznu tezu izdvojio bih tekst Karla Ulricha Syndrama "Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup", u: *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, prir. Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković, prev. Zrinka Blažević, Zagreb: Srednja Europa, 2009., 71-81.

⁴ Vatroslav Rožić, "Petra Kanavelića pjesan *Sveti Ivan, biskup trogirski*", u: *Godišnje izvješće Kraljevske velike realke i spojene s njom Trgovačke škole u Zagrebu koncem školske godine 1886.*, Zagreb: Narodne novine, 1886., 15-44; Ivan Scherzer, "P. Kanavelovića *Sveti Ivan biskup trogirski*", *Nastavni vjesnik* 4 (1896.), 269-273; J. Bajza, "Horvát éposz Kálmán királyról", 17-28.

uvida i postavki ovog priloga te radi njihova kasnijeg ekonomičnog formuliranja i ja ću to učiniti, usmjeravajući se ponajprije na geografsko-prostorni aspekt.

U **prvom pjevanju**, poslije indikacije teme – slavljenja života svetog Ivana⁵ – i obraćanja adresatu, habsburškom caru Karlu VI.,⁶ za kojeg se pripovjedač nada da će istjerati Osmanlije iz Europe ("sred bijeloga Carigrada / kad Te vidim stolovati" k. 22),⁷ epska se radnja locira u prostor budimskog dvora i fokusira na ugarskoga kralja Kolomana. Budimski je dvor prikazan kao mjesto izuzetne raskoši i bogatstva, a kralj Koloman kao okrutan i ohol vladar, koji u početcima svoje vlasti osljepljuje brata i nećaka, a u sadašnjem vremenu epske radnje, nakon podčinjavanja *Kroacije* (k. 60), namjerava zaratiti s nekim od susjeda. U tom cilju saziva šest vijećnika, od kojih samo dvojica iznose svoje prijedloge o smjeru osvajanja. Prvi se javlja najmlađi savjetnik, koji najprije analizira geostrateški položaj i ratnu moć susjeda: prema "hrabrenim" Poljacima i "bojnim" Rusima na sjeveru prirodna su prepreka *Babje gore*,⁸ isto kao što su prema Dalmaciji na jugu to "[p]lahe rijeke Sava i Drava", čemu još treba pridodati i vojne vještine Dalmatinaca. O trima zemljama sa zapadne strane – *Moraviji*, *Štiriji* i *Austriji* – kralj sve može znati pa savjetnik na njih ne troši riječi (k. 89-90) te naposljetku predlaže kralju da krene na istok gdje će lako dobiti *Vlahe* (Rumunje) i *Transilvane*. Drugi se savjetnik ne slaže s tim prijedlogom: ne treba ići na istok gdje su "vrlji Transilvani" (k. 101) jer bi se mogli uzbuniti susjedni narodi – "Vlahi i Srblji i smioni Bogdanci" (k. 102)⁹ – te navaliti na Ugare. Bolje je krenuti na Dalmatince koji nemaju jakih susjeda, a odali su se trgovini i zapustili vojevanje, po čemu su nekad bili slavni; nakon osvajanja Dalmacije lakše će biti pokoriti i istočne narode. S tim se prijedlogom slažu ostali savjetnici pa i sam kralj, koji svom *kancilijeru* – inače ružnom, zlobnom i lakomom čovjeku gospodskog roda koji je zapao u siromaštvo, a koji se u daljnjoj radnji više ne spominje – naređuje da sazove vojsku i pokrene izgradnju mostova preko Drave i Save.

⁵ Bl. Ivan Trogirski (o. 1034.-1111.) povijesna je ličnost i trogirski biskup od 1062. godine. Prva anonimna verzija njegova životopisa s naglaskom na čudesima nastala je već početkom 12. stoljeća, da bi joj konačan oblik dao trogirski biskup Treguan 1203. godine.

⁶ Đ. Körbler prvi je dokazao da je Kanavelić mijenjao već napisane dijelove epa poslije smrti cara Josipa I. 1711. godine i dolaska na vlast njegova mlađeg brata Karla VI. (Đ. Körbler, "P. Kanavelovića 'Sveti Ivan biskup trogirski'", 405-407).

⁷ Svi se citati Kanaveličeva epa preuzimaju iz jedinog tiskanog izdanja (Petar Kanavelić, *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman*, prir. Janko Jurković, Osijek: Štampa Drag. Lehmana i drug., 1858.), uz ove promjene: u vokalnom *r* ispušta se popratni vokal *a*, bilježi se intervokalno *j*, jat koji se u tiskanom izdanju piše *ie* ovdje se razrješava, umjesto *dj* uvodi se grafem *đ*, veliko slovo piše se u skladu s pravopisom a ne na početku svakog retka. Kratica *k.* odnosi se na kitice/katrene Jurkovičeva izdanja u kojem je numerirana svaka peta strofa. Nestandardni izvorni oblici iz epa u osnovnom se tekstu označavaju kurzivom, a ostalo u navodnim znakovima.

⁸ Babja gora, planina na Karpatima, između današnje Poljske i Slovačke.

⁹ Bogdanci, narod iz Karabogdanske, tj. Moldavije.

U **drugom se pjevanju**, poslije pripovjedačeva komentara o oholosti oprimjerenoj u kralju Kolomanu, prelazi u prostor Trogira i opisuje prvo Ivanovo čudo. Sa sjevera, preko Kozjaka¹⁰ iznenada dolazi oluja i uništava vinograde, no Ivanove sluge, snagom gospodareva ufanja, iz samo triju košara grožđa dobivaju veliku količinu vina.

Otpriblike prva trećina **trećeg pjevanja** smještena je u zadarsko područje. Dolazi zima, u Zadru se dočulo za pripreme ugarske vojske u Budimu pa Zadarsko vijeće naređuje žegarskom vojvodi da izvidi u Ugarskoj kamo namjerava Kolomanova vojska i kolika joj je snaga. Žegarski vojvoda tu zadaću povjerava mladiću iz svojih redova koji je rodom iz Stolnog Biograda. U duljem drugom dijelu pjevanja prikazuje se drugo Ivanovo čudo: na putu prema Šibeniku "blizu miesta Ploča zvana" (k. 55)¹¹ lađa kojom je putovao biskup s nekim ribarima i jednom bačvom vina stradala je u oluji. Dok se suputnici bore za život, biskup hoda po moru, izlazi na obalu, tješi unesrećene te traži od njih da poput Tobije zahvale Bogu koji ih je i kaznio i spasio. Snagom zajedničke molitve, koju vodi Ivan, iz mora izlazi potopljena lađa s nedirnutom bačvom vina. Za Ivanovo se čudo nadaleko čulo, a pripovjedač nizom etnonima – *Dalmatini*, *Arnauti* i *Hrvati* – ocrtava prostor njegove slave (k. 139).

Okvirni dijelovi **četvrtog pjevanja** smješteni su u budimski prostor, gdje se okuplja ugarska vojska. Središnja epizoda tog pjevanja odvija se u prostoru Smedereva i u njoj se opisuje povijest ljubavi bana Radomira i Jerine, kćeri pokojnog smederevskog bana Radoslava, te njezin uzaludan pokušaj da prati supruga u ratu koji pokreće Koloman. U završnom dijelu pjevanja sigetski ban Vladimir gubi dvoboj s nekim "inostranim vitezom" kojeg, prema prethodnom dogovoru, sad treba bespogovorno pratiti pa tako pobjednik i poraženi prelaze konjima Dunav.

U **petom pjevanju** dominira ugarski prostor. Uhoda žegarskog vojvode vraća se u Dalmaciju i svom zapovjedniku donosi izvješće o sastavu i snazi ugarske vojske te o njezinim ratnim planovima (poslije Dalmacije krenut će na osvajanje *Stirije*), sve na temelju informacija koje je na terenu dobio od svog *bratučeda*. Žegarski vojvoda hita te nepovoljne vijesti prenijeti u Zadar. Pripovjedač zatim opisuje raspored, brojnost i karakter ugarske vojske, razdijeljene u četiri dijela, u vojnoj odori različitih boja, pod vodstvom četiriju banova.¹² Ugarska vojska kreće iz Budima prema Stolnom Biogradu.

¹⁰ Spominje se Biranj, vrh planine, k. 113.

¹¹ Riječ je o rtu Ploča (Punta Planka) kod Rogoznice; okolni je morski prostor poznat kao opasan za plovidbu.

¹² Ovdje se citiraju izvorni Kanaveličevi toponimi, pri čemu se u oblim zagradama donose napomene iz rasprave J. Bajze ("Horvát éposz Kálmán királyról", 19), a u uglatima one koje sam dobio od kolege Sándora Benea. U "žutoj odjeći" je dio vojske koju vodi ban Goroslav i koja je jedina negativno karakterizirana kao vojska lakomih lupeža (k. 72-74). Njezini vojnici dolaze iz ovih mjesta: "Ekek [(Eszék?) Ecseg?], Arva, Abaujvar, / Boršod, Bistric, Bač [Bács], Bat [(Bátta?) Bába], Solnog, / Kapuš (Kaposvár), Čanad [Csanád], Heveš, Satmar [Szatmár], / Gemer [Gömör], Lipce [(Lipcse?) danas: Nemetlipcse], Vesprim [Veszprém], Bodrog" (k. 24). U "modrim haljinama" su vojnici bana Radivoja koji reprezentiraju mjesta: "Maramarúš [Máramaros], Mošon, Congrad [Csongrád], / Tolna, Seksard, Požun, Šarvar, /

Najveći dio **šestog pjevanja** lociran je u Zadar i njegovu okolicu. Nakon što žegarski vojvoda obavješćuje Zadarsko vijeće o Kolomanovim namjerama, knez i vijećnici odlaze na molitvu u crkvu sv. *Anastažije*. Knez saziva Veliko vijeće i predlaže da se upomoć pozove trogirski biskup koji je sad u Šibeniku. Usto, Vijeće odlučuje da se djeca i žene odvezu na otoke, manja stoka i namirnice dovezu u grad te da se spali kopneno zaleđe, kako neprijatelj ne bi imao hranu, a da se grad opskrbljuje s otoka. Poklisari odlaze po biskupa Ivana. Pri kraju pjevanja Vladimir sa svojim pobjednikom ulazi u spilju neke planine koja "stere se od Kašovije do Najksela" (k. 134).¹³

Na istom se prostoru nakratko zadržava **sedmo pjevanje**, a njegov je središnji dio potom lociran u Šibenik, gdje Ivan drži propovijed puku o grijesima. Pjevanje završava viješću da se ugarska vojska pod vodstvom Kolomana utaborila pokraj Vrane.

Radnja **osmog pjevanja** smještena je u Zadar i njegovu okolicu. Pjevanje otvara vremenska perifraza zore, čije se ishodište vezuje uz "more od Kambaje" (k. 1).¹⁴ Poklisari prenose Ivanovu poruku: treba se ufati u Boga i braniti grad. Prikazuje se emotivan rastanak zadarskog kneza od supruge koja s djecom mora napustiti grad i otići na otok (sic!) Lukoran.¹⁵ Ista je sudbina zadesila i druge zadarske žene pa pripovjedač pribjegava usporedbi s Trojom poslije njezina pada (k. 120). Ugarska se vojska rasporedila na prostoru od Dikla do "Kladenca na kraj mora" (k. 121),¹⁶ a Koloman je postavio svoj šator iznad

Gran, Temešvar, Pešt, Novigrad (Nógrád), / Torna, Turtur [Tátra – Túrtó, danas više ne postoji], Šag [Ság], Ouvar (Óvár)" (k. 28). Pod vodstvom bana Družimira u zelenoj odori su vojnici iz ovih mjesta: "Naikrat [Nógrád?], Pelic (Pécs?), Selja (?), Transkin (Trencsén), / Kere (Nagykörös), Segen (Szeged), Ugoča [Ugocsa], Ungvar, / Zagreb, Krajic (Kreuz-Körös) i Varadin [Várád, Nagyvárad, danas Oradea], / Komora (Komárom) i š njom Baranjjuvari [Baranyavár]" (k. 32). Ban Uroš vodi vojnike koji su "u crljenu odjeveni" a predstavljaju: "Šarac (Sáros?), Semlin [Zimony, u starim izvorima Zemlin, tj. Zemun], Siget, Valpon [Valpó, hrv. Valpovo] / i Parečac (?) i Salavar [Zalavár] / i s Požegom jaki Šopron / i Debrecin i Genivar (Gönnvű?)" (k. 37). S obzirom na to da pojedini dijelovi vojske ne dolaze iz zaokruženih geografskih prostora Ivan Scherzer ("P. Kanavelovića *Sveti Ivan biskup trogirski*", 278-279) i J. Bajza ("Horvát éposz Kálmán királyról", 42) zaključili su da je Kanaveličevo poznavanje mađarske geografije bilo manjkavo, dok je Z. Bojović pretpostavila da je Kanaveliču bilo važnije popunjavanje metričke sheme u kreiranju epskog kataloga od geografske preciznosti (*Barokni pesnik Petar Kanavelović*, 286).

¹³ Kašovija su Košice, a Najksel vjerojatno Nové Zámky, njem. Neuhäusel, dakle dva toponima iz današnje južne Slovačke. V. Andreas Angyal, *Die slawische Barockwelt*, Leipzig: VEB E. A. Seemann Buch- und Kunstverlag, 1961., 72.

¹⁴ Možda Kambajski zaljev u Indijskom oceanu. Akademijin rječnik nema tu natuknicu.

¹⁵ U *Svetom Ivanu* toponim Lukoran spominje se dva puta: "da je odvedu zapovijeda / Lukorana put otoka" (VIII, k. 116), "na Lukoran odpravi se" (XIV, k. 105). Prijedlog *na* u potonjem slučaju opet implicira otok. Lukoran je naravno mjesto na otoku Ugljanu i nije mi poznato da je ikad po njemu nazivan cijeli otok. Uostalom, nešto dalje u tekstu pojavit će se toponim Ugljan, bez eksplicitne oznake *otok*, ali opet s indikativnim prijedlogom *na* ("Na Ugljan, rodno moje mjesto, / ja te od njih u povoju", "Bi po svemu ove Ugljanu / s bukom glase strašne čuti", XVII, k. 222, 226).

¹⁶ Diklo je naselje sa zapadne strane Zadra, a *Kladenac* je vjerojatno izvor na kojemu će 1546. biti izgrađena Carska fontana, danas na istočnom rubu gradske plaže Kolovare. Najstarija poznata spominjanja tog izvora sežu u prvu polovicu 14. stoljeća. V. Ivo Petricioli, "Stari zadarski zdenac za snabdijevanje brodova", *Pomorski zbornik*, 7, 1969., 545-553. Autor povezuje taj izvor s *pritorom* vile Stane u vrulju u XIII. poglavlju Zoranićevih *Planina* kojim se objašnjava podrijetlo riječi *fontana*.

grada, "[p]olag crkve od Maslina" (k. 123),¹⁷ da gleda kako će biti osvojen. Zadrani ne prihvaćaju Kolomanovu ponudu koju im prenosi ban Družimir: da predaju grad i zadrže imovinu. Svoju težnju za slobodom Zadrani uspoređuje sa slavom u opsadi uništene antičke iberske *Numancije* (k. 148, Numantia).

U okvirnim dijelovima **devetog pjevanja** prikazuju se događaji na bojištu kod Zadra. Pripovjedač otvara pjevanje proklinjanjem rata, a zatim sumarno opisuje prvih osam dana borbi, s promjenjivom ratnom srećom, ali bez značajnijih događaja. Deveti dan u ugarski tabor stiže Vladimir. U središnjem dijelu pjevanja on kralju Kolomanu opisuje svoj doživljaj s inostranim vitezom, nekadašnjim banom koji je, razočaran svjetovnim životom, razdijelio svoje blago ubogima i odao se pustinjačkom životu. U toj spilji, u nekoj planini u prostoru "od Najksela do Kašovije" (k. 31), pronašao je tijelo nekog starog, mrtvog pustinjaka koji se zvao Argenio, a iza kojeg je ostalo pismo napisano zlatnim slovima. Inostrani je vitez doveo u spilju Vladimira samo kako bi mu pročitao to pismo, koje sigetski ban sad prepričava Kolomanu. Argenijev je životopis smješten u geokulturno neodređen prostor; njegovo značenje ima dakle egzemplarno-univerzalan karakter. U ovom pjevanju Vladimir uspijeva ispričati prvi dio priče o Argeniju, nasljednom kraljevu službeniku. Taj kralj, bojeći se urote, šalje svog polubrata u udaljenu provinciju s pratiocem-doušnikom, kojeg pak Argenio smatra nepouzdanim čovjekom. Napredovanje Zadrana na bojištu prekida Vladimirovu priču jer on sad mora pomoći svojim suborcima. Ivan taj boj gleda u duhu i želi uspostaviti mir među zaraćenim stranama, dok srditi Koloman naređuje gradnju "nove zgrade" (k. 191), ratnog stroja za osvajanje gradova, ali istodobno žudi čuti nastavak priče o Argeniju koju je započeo Vladimir.

Deseto pjevanje donosi dva nova lika s retrospektivnom pričom koja uključuje čitav niz novih geokulturnih prostora. Pjevanje započinje pripovjedačevim moralističkim komentarom o pogubnoj oholosti i ispunjenju Kolomanove naredbe o gradnji razornog ratnog stroja. Zadranima pak u pomoć stiže slavni vitez Bjelolavski. On je potukao *Valake* ratujući za Mađare (k. 14-29).¹⁸ Zatim pripovjedač prelazi na drugi lik, viteza Pelinka, sina *babe* (dojilje) hrvatskog bana, vičnog ratovanju i sretnog u boju, koji je vojnom vještinom želio postići društveni ugled. Prostor njegove slave pripovjedač ovako ocrtava: "sve što obtječe Dunav rika, / svi Crnoga mora žali, / Grčka zemlja svakolika" (k. 52). Pelinko je

¹⁷ "Crkva od Maslina" je svetište Gospe Maslinske u župi Belafuža, sjeverno od grada. V. Eduard Peričić, Bernardin Škunca, *Čudesnost marijanskih hodočašća: povijesni i liturgijski vodič kroz hrvatska marijanska svetišta*, Zadar: Hrvatski institut za liturgijski pastoral, 2001., 88-89.

¹⁸ Etnonim *Mađar* javlja se u *Svetom Ivanu* samo dva puta, a pridjevski oblik *mađarsk-* još tri puta, sve u desetom pjevanju. S druge strane, etnonim *Ugrin* ima 28 pojavnica, oznaka zemlje *Ugarska* (kraljevina, kraljevstvo, zemlja) 10, a pridjevski oblik *ugarsk-* 63. Zanimljivo je da Jakov Mikalja u svom rječniku *Blago jezika slovinskoga* (1649.) nema lemu *Mađar*, ali tom riječju definira pojam 'Ugrin'.

došao na rođendan *macedonskog* kralja "u Vallon na kraj mora" (k. 55),¹⁹ da bi sudjelovao na viteškim igrama. Svi su se uzvanici divili njegovoj ljepoti, viteškoj vještini u duelima i plesu. Njemu se pak svidjela neka djevojka koja je na slavlju ronila suze. Zaplesao je s njom i pitao ju zašto plače, a ona mu je na to ispričala svoju sudbinu. Kad je imala tek pet mjeseci, nju i njezinu dojilju zarobio je neki gusar i odveo najprije u "Trač,²⁰ mjesto rodno svoje", a zatim prodao u *Vallon* (k. 85). Ona tu živi gospodskim životom, ali ne poznaje svoje roditelje; *baba* joj ih ne želi otkriti. Gospodar ju je vjerio za sina koji je gori od oca; misli samo na blago, a ne na Boga. Ona ne zna ni svoje pravo ime; svi je zovu Rosinda. Pelinko joj obećava slobodu a za uzdarje traži njezinu ljubav. U tom trenutku ona ugleda srditog gospodara, koji ih je vidio kako razgovaraju, i onesvijesti se, a odmah za njom i Pelinko. Rosindin gospodar, u strahu od moguće Pelinkove reakcije, razglasi da je Rosinda mrtva i organizira lažni ukop. Pelinko zatim tuguje nad tobožnjim grobom svoje drage, a potom se odaje ratovanju. Uspješno ratuje na strani *leškog* (poljskog) kralja sa *Zvekima* (Šveđanima) (k. 169-170). Kad se navršila godina dana od Rosindine smrti, Pelinko odluču opet otići u *Vallon* "put zapada" (k. 176). Putem prolazi kroz Varšavu gdje čuje o slavi viteza Bjelolavskog (k. 177). Želi se boriti s njim, a isto želi i Bjelolavski koji je čuo za podvige Pelinka. Bjelolavski je saznao da su Ugri napali Zadar, odlazi u pomoć Zadranima i stiže u grad preko Splita (k. 196-197). Pelinko – koji se nakon Rosindine smrti naziva "vitez od smrti", a prije se zvao "vitez od sreće" – traži Bjelolavskog, prolazi "preko strene²¹ Valakije" (k. 199), gdje pokušava saznati gdje je Bjelolavski, ali kad to nitko ne zna, onda prijete: "Neka u gorske hridi i spile, / u Indije neka bježi, / neka u skutu majke mile / u mao krug zbijen leži; // u Kavkazu lednom neka / i u pustošim od Libije / skroven stoji: smrt ga čeka / od mê ruke najposlije" (k. 202-203). Kad saznaje da je Bjelolavski sa Zadranima, Pelinko se pridružuje ugarskoj strani.

Slična prostorna struktura zadržava se i u **jedanaestom pjevanju**. I ovdje je početni dio lociran u zadarski prostor. Zadarsko vijeće s oduševljenjem dočekuje Bjelolavskog, knez mu povjerava vođenje bitke, no on radije bira vojevanje u slobodi te izriče pohvalu svetom Ivanu u kojeg su Zadranima položili svoje nade: "Glas njegovijeh od čudesa / posjeverje²² sve prolijeta" (k. 14). Bjelolavski odlazi zatim na zadarske zidine i gleda kako bi se uključio u boj. Pripovijedanje se potom fokusira na Ivana, bez spominjanja trogirskog prostora i njegovih toponima, no podrazumijeva se da biskup tamo daje napatke redovnicima kako trebaju djelovati među vjernicima, vodi misu u crkvi te odlazi u svoje dvore gdje se u dugom monologu obraća Isusu i bičuje svoje tijelo. Pripovjedač

¹⁹ Grad *Vallon* javlja se u Kanaveličevu epu na više mjesta, uvijek u muškom rodu. Riječ je ipak o albanskom gradu Valona; to tumačenje nudi i Akademijin rječnik, s primjerima iz Kanaveličeva *Svetog Ivana*, Kačićeva *Razgovora ugodnog i Pjev.[anije] crn.[ogorske]* Sime Milutinovića Sarajlije.

²⁰ Drač.

²¹ Razorene.

²² Akademijin rječnik donosi značenje 'sjeverna zemlja' s dva primjera, oba iz Kanavelića.

se zatim vraća u ugarski tabor: Koloman je ljut jer Zadar još nije osvojen, a Vladimir ga umiruje predviđanjem da će se to ostvariti za tri dana. Na kraljevo traženje nastavlja priču o Argeniju. Savjetnik kraljeva polubrata, a ujedno i kraljev uhoda, otkriva svom novom nadređenom kraljeve namjere i potiče ga na zavjeru. Za to je saznao kralj pa od Argenija zahtijeva da potajno ubije savjetnika svog polubrata, što ovaj nevoljko i sa zlim slutnjama ipak učini. Kad je došao kazati kralju da je zapovijed izvršena, tamo je već s troje male djece bila savjetnikova udovica, koja je tražila da se pronađu i kazne ubojice. Kralj i Argenijo su se smeli i obećali joj pomoć. Uskoro je Argenijo, izdan od svojih protivnika, završio u tamnici. U tom trenutku Koloman prima pismo Bjelolavskog koji pita je li među ugarskom vojskom "vitez od sreće" ili "smrti" jer bi se htio boriti protiv njega. Koloman odgovara negativno i nastavlja misliti o tome kako bi osvojio Zadar.

Najveći dio **dvanaestog pjevanja** smješten je u zadarsko bojište, a završni dio u Kotare i prostor zapadno od Smedereva, u pravcu puta prema Zadru. I Koloman i zadarski knez naređuju noćni napad. U bitku se uključuje Bjelolavski i ubija mnoge ugarske vitezove. Najprije ide na one koje vodi Goroslav: "Od Ekeka i Solnoga / kneze ostavi ubijene; / a od Vesprima i Bodroga / na tle vrže izranjene" (k. 59). Ti Ugri bježe "put brijega uzvišena / od Malpage"²³ (k. 61); zatim Bjelolavski ide na dio ugarske vojske pod vodstvom Uroša, tu udara i Vladimira kojeg spašava kaciga što mu ju je darovao pustinjač. Smederevski ban Radomir, videći kukavičluk ugarskih vitezova, sam se pokušava suprotstaviti Bjelolavskom, ali ga pritom od sigurne smrti spašava "inostranac", za kojeg će se poslije ispostaviti da je njegov sluga Čelobijeli. Za to vrijeme Bjelolavski ubija ugarske vitezove i približava se kraljevu šatoru. Tu mu se suprotstavlja Pelinko. Obje vojske zastaju dok se dvojica vitezova žestoko bore: "Kako 'e vidjet gdje se tjera, / stiježe (sic!), ranja, grize i bije / tigra objesna, zla pantera / u pustoši od Libije" (k. 102). Bjelolavski i Pelinko nastavljaju borbu i nakon poziva svojih zapovjednika da se vrate u tabore, a onda dogovaraju novi dvoboj za tri dana. Bjelolavski pita Pelinka je li on "vitez od sreće" koji je ostavio mrtvu dragu. Pelinko izbjegava izravan odgovor i čudi se kako to Bjelolavski zna priču o Rosindi kad je to bila samo njihova tajna; pomisli na trenutak da je Bjelolavski Rosindin duh. Koloman naređuje Radomiru da ode u svoje Smederevo i dovede vitezove koji će odmijeniti one koji su se danas razbježali pred Bjelolavskim. Radomir hita sa slugama Slovanom i Čelobijelim put Smedereva, veseleći se susretu s Jerinom. U Kotarima ugledaju kako vuk jede mrtvo žensko tijelo. Radomir ubije vuka, a u mrtvoj ženi prepozna Jerinu – po odjeći i svojim dvama pismima, jer lice joj je pojeo vuk. Dok Radomir tuži za svojom mrtvom suprugom, stiže njezin brat i priča kako je Jerina htjela otići do Radomira. On ju je pratio sa svojim najvjernijim slugama, ali su ih opkolili neki vojnici, a Jerina je u borbi nestala na konju. On ju je dosad tražio, a sada vidi da je mrtva. Radomir naređuje Jerinin ukop.

²³ Malpaga je mletački naziv za naselje Dračevac sjeverno od Zadra. V. Carlo Federico Bianchi, *Zara cristiana*, II, Zara: Tip. Woditzka, 1879., 396-398.

Radnja **trinaestog pjevanja** vezana je uz događaje na zadarskom bojištu i, kako će se poslije vidjeti, ključna je za čitanje političke alegorije epa. Koloman, oduševljen Pelinkovim uspjesima na bojištu, raspituje se o njegovu podrijetlu: u razgovoru se otkriva da je Pelinko zapravo Slavomir, sin hrvatskog bana kojeg je njegova dojilja namjerno zamijenila s vlastitim sinom Pelinkom, koji je pak ubrzo umro, a ona je sve to tek na samrti priznala banu. Koloman dopušta Pelinku da se za tri dana bori s Bjelolavskim. Bojna *zgrada* je dovršena i njome ugarska vojska razara Zadar. Bjelolavski nagovara Zadrane da i oni naprave svoj ratni stroj, no kamenje koje su njime bacali vraćalo se, prema Božjoj tajnoj odluci, natrag na grad pa se Zadarsko vijeće odlučilo na predaju. Bjelolavski moli da se ta odluka izvrši nakon njegova dvoboja s "vitezom od smrti". U nastavku tog dvoboja Slavomir (dosad Pelinko) smrtno ranjava Bjelolavskog, nakon što su se njegovu bijelom konju nesrećom zaplele noge. Bjelolavski se na samrti otkriva kao Rosinda, moli Slavomira da tu vijest prenese njezinu "vitezu od sreće". Poslije anagnoreze Slavomir odvodi Rosindu u svoj šator te ju, tajeći od drugih da je žena, pokušava izliječiti. Koloman poručuje Radomiru da ne dovlači pojačanja jer je Zadar pred padom. Knez i Vijeće odlučuju odmah predati grad, no u tom trenutku stiže sveti Ivan. Najprije se moli Bogu da zaustavi rat i da se obje strane, koje vjeruju u Nj, sjedine pod jednim kraljem, a zatim se moli da hitcem iz pračke pogodi ugarsku *zgradu* tako da se na istom mjestu ne može sagraditi nova. Bog usliši tu molitvu, Koloman vidi da mu pobjeda sad bježi iz ruke pa šalje u Zadar dva poklisara s ponudom gradu da se stavi pod njegovu vlast, a zauzvrat će Zadar "od sad zvati / prvijem gradom svê države" (k. 182) i štiti ga od neprijatelja. Trogirski biskup savjetuje Zadarsko vijeće i kneza da prihvate tu ponudu pa poklisari prenose Kolomanu odgovor: neka dođe u grad za tri dana, dok se Zadrani pripreme za njegov svečani posjet. Poklisari odlaze, Zadrani pozivaju svoje da se vrate s otoka.

Radnja **četnaestog pjevanja** odvija se na trima različitim prostorima: u geografski neodređenoj pustoši između Kotara i Smedereva, u Zadru i okolici te u nedefiniranom prostoru priče o Argeniju. U prvom se prostoru nastavljaju Radomirovi doživljaji poslije Jerinine smrti. Ubrzo se saznaje da sahranjena žena nije Jerina. Naime, Radomir, misleći da vidi vuka, odapne strijelu na nj, no njome teško rani svoju Jerinu odjevenu u vučju kožu. Odvodi je u kuću obližnjeg pastira, za kojeg Jerina kaže da ga poznaje i da će kad skupi snagu o tome pričati. Radnja se potom nakratko prebacuje u Zadar koji se priprema za povratak svojih izbjeglica iz Lukorana i doček kralja Kolomana. Zadarski poklisari pozivaju Kolomana, a on zatim sluša nastavak priče o Argeniju koju mu pripovijeda u međuvremenu izliječeni Vladimir. Argenio ostaje u tamnici unatoč nedostatku dokaza o njegovoj krivici, uzalud čeka kraljevu pomoć, no kralja nisu mogli smekšati ni Argenijeva žena i djeca koji su molili oprost za zatvorenika. Poslije pet godina tamnovanja kralj je potpisao smrtnu presudu. Tu se zbog Vladimirove iscrpljenosti priča prekida.

Petnaesto pjevanje otvara Ivanova zahvala Bogu za dar mira, uz njegovo uobičajeno pokorničko samobičevanje. Slijedi prikaz zadarske povorke koja odlazi Kolomanu: u njoj su vojvoda od Žegara i vojska od Kotara, vojvoda od Posedarja, hajduci opisani mnoštvom negativnih atributa ('bezvjerni', 'divlji', 'lupeži', 'zločinci', k. 67-77). Opisuje se Kolomanova svita, njegova kruna i plašt. Kruna simbolizira vlast nad *Krovacijom* (k. 93), a plašt prikazuje događaje Stjepanove vlasti: gradnju ubožnica "sred Solime, Carigrada / i sred Rima" (k. 97-98) i primanja kršćanstva (k. 91-112). Najmlađi član zadarskog izaslanstva drži pozdravni govor Kolomanu koji za dar dobiva zlatnu kočiju. U drugom, dužem dijelu pjevanja nastavlja se priča o Pelinku (Slavomiru) i Rosindi. Rosinda je ozdravljena mašču koju je Pelinku davno bio darovao "cesar moći silne / od bogate Etiopije" (k. 137) pa sad Rosinda može ispričati svoju priču. Poslije one noći kad se bila onesvijestila, pobjegla je sa svojom *babom* brodom prema stranama *latinskima* (k. 165, dakle prema zapadnojadranskoj obali), ali je oluja vratila brod prema *slovinским* stranama (k. 181, dakle prema istočnojadranskoj obali). Nakon što se oluja smirila, brod je pristao u Epidaur koji kapetan broda prema Rosindinu sjećanju ovako prikazuje: "Epidauru glasoviti / na onomu leži kraju, / gdje vlasteli plemeniti / rimske od krvi grad vladaju. // Gos i putnik u njih ima / pri nevolji utočište; / rob i sužanj od njih prima / utješjenje, kad ga ište" (k. 191-192). U Epidauru, za koji Rosinda kaže da je "Captat sad zvan od svakoga" (k. 230), *baba* i Rosinda našle su smještaj u nekog priprostog ribara. *Baba* je taj bijeg iz *Vallona*, brodom koji je došao "[s] trgovinam obilatijem / velikoga iz Mezira"²⁴ (k. 238), organizirala kako se Rosinda, "plemenita od koljena" ne bi udala za sina svojega gospodara, koji je "od roda potištena" (k. 236), i to prije one noćne zgone s Pelinkom. *Baba* je smatrala da je nakon bijega u Epidauru/Captat došao trenutak za njihov rastanak: Rosindi još nije mogla otkriti njezino podrijetlo, naredila joj je da se preodjene u viteza i krene tražiti bojnu sreću jer je već kao djevojčica pokazivala sklonost viteškim igrama s oružjem. *Baba* joj je kupila vitešku odoru i oružje te joj dala znak bijelog lava koji je znak njezina *plemena*, kazujući joj da se odmah združi sa svojim vitezom ako ga negdje sretne: "Pomno imaš slijediti pute / od primorske Dalmacije; / a ja odpraviti brzo ću te, / da tve smiriš srce prije" (k. 290). Tako je Rosinda tražila Pelinka, a što je bilo poslije, on dobro zna.

Radnja sadašnjeg vremena **šesnaestog pjevanja** smještena je u Zadar, no likovnim medijem i pričom dohvaćeni su drugi prostori u daljoj i bližoj prošlosti. Koloman u Zadru dobiva ključeve grada; prisežu mu knez i drugi gradski poglavari, a on se obvezuje da će braniti njihovu slobodu. U zadarskom dvoru Koloman razgleda slike koje prikazuju povijest Ugarskog Kraljevstva od Atile do njegova vremena (k. 28-63). Spominju se narodi koje je u boju pobijedio Kolomanov otac Vladislav: "Kuni, Poljaci, Rušijani, / kijeh u vrlom dobi boju, / leže pod njim poharani / i uznose mu slavu svoju"

²⁴ U Akademijinu rječniku ne navodi se oblik *Mezir* nego samo *Misir* u značenju "Egipat" i "Kairo".

(k. 63). Na slikama su i prizori bitke za Zadar; tu Koloman ugleda naslikanu *zgradu* koju su mu Zadrani uništili (k. 67); pita ih tko je od njih to učinio jer bi htio vidjeti toga junaka koji je spasio Zadar. Slijedi zatim priča zadarskog kneza o svetom Ivanu. Rođen je u Rimu, u porodici Orsini. Poslije zaređenja bio je poznat u rodnom gradu po svojoj dobroti. Kad je papa poslao poklisara na drugu obalu Jadrana, nakon što se dočulo da se ugarski kralj sprema zaratiti s kršćanima, u tom je poslanstvu bio i Ivan. Poslanstvo se zadržalo u Zadru i već je tu Ivan stekao dobar glas zbog svojih kreposti. Poklisara su u svoj grad pozvali Trogirani, koje su izvana ugrožavali *Nartmani*²⁵ (k. 145), a iznutra međusobne razmirice. Poklisar je smirio situaciju, no u to je vrijeme umro trogirski biskup pa su Trogirani zamolili poklisara da im za novog crkvenog poglavara ostavi nekog iz svoje pratnje. Poklisar je smatrao da bi, zbog razlike geokulturnih prostora s dviju obala Jadrana, trogirski biskup ipak trebao biti domaći čovjek ("Koga lijepa Italija / u razkošnom krilu rodi, / kamenita Dalmacija / mučno uzdržat može odi", k. 171), no na ponovno inzistiranje Trogirana ponudio je Ivanu biskupsku čast. Ivan je to najprije odbio, smatrajući se nedostojnim i sumnjajući u to da bi takav izbor bio u skladu s Božjom voljom. Nakon što su čuli Ivanovu odluku, očajni Trogirani ponavljaju svoju molbu pa sad Ivan to ipak doživljava kao izraz Božje volje i prihvaća ponudu te se moli Bogu da mu udijeli snagu za biskupsku čast. Knez kazuje Kolomanu da je Ivan razbio njegovu *zgradu*; o Ivanovim mu čudima neće pričati jer za to nije sposoban, a kralj će o tome vjerojatno slušati kad za to dođe vrijeme. Koloman traži da mu dovedu Ivana.

U otprilike prvoj četvrtini **sedamnaestog pjevanja** nastavlja se priča o Radomiru i Jerini u prostoru pastirske pustoši između Zadra i Smedereva. Do Radomira je stigla vijest od Kolomana da nije potrebno pojačanje iz Smedereva, a Jerina je u međuvremenu ozdravila uz pomoć ljekovitih trava pa sad može ispričati što joj se dogodilo. Poslije napada gusara lutala je na konju i dospjela u kuću u kojoj se i sad nalazi. Domaćini, dvoje starih pastira, kako bi je spasili, naredili su svojoj *službenici* da zamijeni odjeću s Jerinom. Tako su dvojica gusara koji su uskoro došli u potjeru za Jerinom, umjesto nje ugrabili preobučenu pastirsku sluškinju; to je žena koju su Radomir i njegova pratnja sahranili misleći da je Jerina. Smederevskoj se skupini u pastirskoj kolibi uskoro pridružuje vitez koji je Jerinu pratio iz Smedereva te dvojica njegovih ranjenih slugu. Kad su se i oni uskoro oporavili, cijela družina odlazi u Zadar, u kojem traje veselje zbog Kolomanova dolaska. U drugom se dijelu pjevanja prikazuje susret Kolomana i svetog Ivana. Ugarski kralj srdito pita Ivana zašto je razorio njegovu *zgradu*, a Ivan odgovara da je to učinio za spasenje njegove duše jer Bog ne trpi da kršćanski kraljevi prolijevaju kršćansku krv. Koloman je ganut Ivanovim riječima, njegova je oholost pobijeđena pa moli Ivana da se moli Bogu i za njegovu dušu, bogato dariva trogirskog biskupa koji

²⁵ U Akademijinu rječniku ne navodi se oblik *Nartman* nego samo *Normanin*, s pojavnicama kod Jerolima Kavanjina i Injacija Đurđevića.

darove dijeli siromašnima. U trećem se dijelu pjevanja razrješuje problem Rosindina identiteta. Ona želi napustiti Zadar i poći u potragu za svojim roditeljima, no Slavomir ju nagovara da ostanu u gradu dok je u njemu Koloman. Oboje oblače svoju bojnu odjeću, Zadrani ih veselo dočekuju, a među njima je i Rosindina *baba*. Ona sad Rosindi otkriva njezin identitet: Rosinda je zapravo Margarita, kći kneza Alberta Grisogona i Katarine Fanfonja, dakle Zadranka. Kad je Margarita imala pet mjeseci nju i dojilju oteli su gusari na Ugljanu, *babinu* rodnom mjestu. Da bi sakrila Margaritin identitet i izbjegla traženje visoka otkupa, dojilja ju je prozvala Rosindom i predstavljala kao svoju kćer. Bijeli lav simbol je Margaritine obitelji. Svi sad ulaze u crkvu da se zahvale Bogu. Nakon što su dočuli radosnu vijest da im je davno izgubljena kći živa, Margaritini otac i majka dolaze ju pozdraviti. Margarita otkriva roditeljima svog osloboditelja i vjerenika, a oni potvrđuju njezinu volju.

Pri početku **osamnaestog pjevanja** završava niz zadarskih događaja, i to pirom Margarite i Slavomira, u kojem sudjeluju Koloman i sveti Ivan. Mladenci potom odlaze u Slavomirovu Hrvatsku. Zadar napuštaju i Radomir i Jerina, no u epu se više ne prati njihov put. Koloman odlazi s Ivanom brodom pohoditi Dalmaciju (k. 19). Na brodu je i Vladimir koji Kolomanu krati vrijeme nastavkom priče o Argeniju. Dan prije smaknuća Argenija njegova je žena pokušala od kralja izmoliti audijenciju osuđenika, koji je samo htio razgovarati, a ne moliti milost, no i to mu je uskraćeno. Argenio odlučio da će za osvetu pri smaknuću odati kraljevu krivicu. Onda opet promijeni odluku: ostatak će častan do kraja. Iznenada mu dolazi žena; ona je mitom uspjela organizirati njegov bijeg iz zatvora. Argenio odlazi u neku daleku zemlju, gdje taji svoj identitet u odjeći siromaha. Saznaje da je njegova žena dospjela u tamnicu kad je otkriveno kako je on pobjegao. Argenio odlučio vratiti se da pogube njega umjesto njegove žene, ali uskoro sazna da su mu oduzeli svu imovinu i pobili ženu i djecu. Argenio je bio očajan; opet je nakratko poželio osvetiti se, a onda se skrušeno predao Bogu, nastavio lutanje i pustinjački život. Skrasio se u onoj spilji i ispisao svoj životopis, kojemu je pridodao i proročanstvo o budućnosti Ugarskog Kraljevstva. To proročanstvo Argenio je namijenio Vladimiru; rekao je svom drugu gdje će ga pronaći kraj Budima, ovaj ga je potom pronašao, pobijedio u viteškoj igri i doveo u spilju. Pustinjač je Vladimiru pročitao Argenijevo proročanstvo-rodoslov ugarskih vladara od Kolomana do Karla VI., s posebnom pohvalom trojici posljednjih careva. Spominje se i Leopold I, s aluzijom na Zrinsko-frankopansku urotu (k. 225-229), a naravno i mnogi narodi i geokulturni prostori (Tatari, Kumani, Turci, Varna, Prag, *Leška i češka kraljevina*). Nakon što je Vladimiru pročitao Argenijevo pismo, pustinjač je umro, a Vladimir ga je sahranio pored Argenija. Vladimir nije više mogao pronaći Argenijevo pismo, ali svaka se riječ uredila u njegovo pamćenje. Zatim se uputio prema Zadru i stigao za 20 dana. Nakon završetka priče o Argeniju Kolomanov brod uplovljuje u šibensku luku dok građani pozdravljaju ugarskog kralja.

U prvom dijelu **devetnaestog pjevanja** prikazuje se Kolomanov boravak u Šibeniku. Kralja pozdravljaju gradski knez i građani, on dobiva ključeve grada, njemu u čast na gradskim je vratima napravljen luk s likom žene kao alegorijom mira (k. 38-53). Sveti Ivan u šibenskoj crkvi vodi misu kojoj nazoči Koloman, tu se događa novo Ivanovo čudo: na glavu mu slijeće bijela golubica i ostaje na njoj do kraja mise. U Ivanovu društvu Koloman nastavlja put Krkom do Skradina, a zatim uplovljava u Trogir, gdje ga domaćini dočekuju svojim brodovima: "Narešenijeh u sto plavi / s Drivenika se izvezoše / i veselaj u ljubavi / poniženi jih susretoše" (k. 133). Pjesmom ga pozdravljaju "vitezi od krajine / pod glavaram svojim skupljeni, / od hrabrene Božiljine²⁶ / tja do grada izređeni" (k. 140), svečano ga dočekuju i drugi stanovnici Trogira i okolice: "S druge strane množ seljana / iz okruga i Žednoga²⁷ / od svetoga Ciprijana²⁸ / tja do mosta velikoga" (k. 146); "Od Čihova djevojčice [...] tančac na izgled vila od gora / izvedoše zamjeriti" (k. 150-151). Opisuju se gradska vrata s četirima kipovima, izrađena od mramora iz pećine koju puk naziva imenom sv. Ilije.²⁹ Knez Ivan Vituri daje Kolomanu ključeve grada, poslije čega slijedi katalog trogirskih plemića koji pozdravljaju ugarskog kralja. Spomen obitelji *Gasoti* (Casotti, Kažotić) povod je za isticanje njezina slavnog potomka, blaženog Augustina Kažotića (1260.-1323.): "u plemenu rodnu svomu / Augustina fratra broje, / ki u Zagrebu ugarskomu / i u Lučeri biskup bio je; // i ako oba ova grada / čudesima on proslavi, / Crkva rimska njega sada / među rajskim svetim slavi" (k. 178-179). Poslije velikog obreda " [g]dje Lovrijenca mučenika / stolna crkva jes zgrađena" (k. 187)³⁰ Koloman se vraća u Ugarsku. Sveti Ivan provodi dalje život u pokori. Pred smrt saziva redovnike i građane Trogira; govori im o ništavnosti zemaljskog života, moli ih da ga sahrane na određenom mjestu u crkvi, proriče navalu Tatara na grad ("Iz Scitije nam neznane / Tatari će doć nemili, / ki sve ove mire i stane / ostavit će u gomili", k. 241),³¹ bijeg građana, ali i obnovu grada. Trogir oplakuje biskupovu smrt; Ivanovim djelovanjem *post mortem* događaju se čudesna ozdravljenja.

Radnja **dvadesetog pjevanja** ostaje u trogirskom prostoru, ali u kasnija vremena. Ispunilo se Ivanovo proročanstvo o tome da će Tatari razoriti grad: "i uspomena da ikada

²⁶ Bosiljina, staro ime za Marinu, naselje kod Trogira. Kanavelič vjerojatno ima na umu bitku kod Bosiljine 1657., u vrijeme Kandijskog rata.

²⁷ Žedno je selo na otoku Čiovu.

²⁸ Predromanička, starokršćanska crkva sv. Ciprijana na rtu Cumbrijan na Čiovu, čiji su ostatci uništeni izgradnjom i širenjem trogirskog brodogradilišta. Vidi Tonči Burić, "Odnos arhitekture i skulpture predromaničkog doba na otoku Čiovu", *Arheološki radovi i rasprave* 21/1 (2021.), 225-250.

²⁹ Vjerojatno stari rimski kamenolom u Sutiliji, u Gornjem Segetu kod Trogira.

³⁰ Trogirski katedrala sv. Lovre.

³¹ Riječ je zapravo o napadu Saracena 1123. godine koje spominje Ivan Lučić u 11. glavi knjige *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù* (1673.), v. hrvatski prijevod Ivan Lučić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, I, prev. Jakov Stipišić, Split: Čakavski sabor, 1979., 103.

/ od nevolje ne umre ove / Tatarski se jošte i sada / put mrzeći oni zove" (k. 5). Sudbina Trogira uspoređuje se s Trojom (k. 9). Izbjegli stanovnici vraćaju se obnoviti grad. Ivan se dva puta javlja u snu kreposnom, siromašnom oslobođenom robu Teodoru, šaljući ga trogirskom biskupu da na oltar iznese njegovo tijelo koje sad zakriva zemlja. Kad biskup ne povjeruje Teodoru, Ivan mu se u snu javlja i treći put te točno kazuje gdje se nalazi njegovo tijelo. Sad biskup napokon povjeruje Teodoru. Knjige u kojima se čuvala uspomena na svetog Ivana uništili su Tataari, no o dobroti nekog davnog biskupa postoji usmena predaja. Biskup naređuje trodnevni post i molitve.

U **dvadeset i prvom pjevanju** nastavlja se radnja prethodnog. Trogir – u kojem vladaju kolektivna pokora, molitva i Božji strah u nadi Ivanove objave – pripovjedač uspoređuje sa staroegipatskim gradovima Tebom i Nitrijom (k. 16). Solinski nadbiskup pronalazi podatke o Ivanovu svetom životu i čudima. Kad je poslije iskapanja pronađen Ivanov grob, nitko ne može podići grobnu ploču, ni najjači ljudi, ni sam biskup nakon molitve i uz pomoć gvozdene poluge. Biskup nadahnut od Boga pomisli da bi možda Teodoro mogao podići ploču, što ovaj i uspije uz pomoć malog noža, a nakon što se pomolio Ivanu. Ivanovo mirisno tijelo izgleda kao da je upravo pokopano, samo mu je lijevi lakat pomodrio jer ga je ukliještala grobna ploča. Zadnji se dio pjevanja premješta u pakleni prostor: srda Nenavidnost obećava kralju pakla da će uništiti Trogirane i uspomenu na svetog Ivana, uzima sa sobom nakazu Sumnju i dolazi u Trogir.

U **dvadeset i drugom pjevanju** opisuje se neuspjeh paklenih sila u pokušaju da zatru vjerovanje u Ivanovu svetost. Nenavidnost i Sumnja najprije uspijevaju prevariti opata Jordana i vlastelina Dujma Galardelija, no obojica se smrtno razbole i ozdrave tek pošto su se obratila Ivanu. Nakon što im je propao plan Nenavidnost i Sumnja vraćaju se u pakao.

Dvadeset i treće pjevanje tematizira sudbinu Ivanova tijela, točnije njegove ruke kao relikvije, a prostor radnje obuhvaća Trogir, Jadran i Veneciju. Pripovjedač nudi na početku pjevanja nekoliko povijesnih uporišnih točaka: trogirski obrambeni zidovi još nisu bili dovršeni poslije provala Tatara kad je Mletačko vijeće odlučilo zaratiti protiv bizantskog cara Emanuela (Emanuel I. Komnen) zbog preotimanja otoka Hiosa (*Šio*). Povod je to i za stereotip o nevjernoj Grčkoj i Turcima kao zasluženoj kazni: "Grčka zemljo, nad ostale / zemlje svemu svijetu od štete! / Ne čudi se ako pale / vrh tebe su božje osvete // i kraljestvu tvomu ako / jaram stavi turska sila, / sama sebi jer zlo svako / nevjerom si nagrabila" (k. 6-7). Mletačka mornarica plovi uz Istru i Dalmaciju da preotme *Šio*, no trideset brodova pristaje u Trogiru, gdje mornari pljačkaju grad, otvaraju nasilno Ivanovu škrinju i kad ne uspiju s njegove ruke skinuti zlatan prsten, otrgnu i uzmu cijelu ruku. Ti će mornari, koje pripovjedač sad naziva *gusarima*, ući zatim u bitku s grčkim brodovljem i doživjeti poraz. Većina je izginula, a neki preživjeli kaznom svetog Ivana umrli su od kuge pa se u Veneciju vratilo samo šest brodova, zajedno s relikvijom sv. Ivana. Trogirani vraćaju Ivanovo oskvrnuto tijelo u novu škrinju i šalju poklisare pred

Mletački senat da izmole povratak Ivanove ruke. Mletački im vijećnici odgovaraju da će im vratiti sve što su im *gusari* oteli, ali ne i ruku koja je u Veneciji na oltaru i koju će oni štovati bolje nego Trogirani. Trogirski poklisari bez uspjeha pokušavaju razuvjeriti Mlečane pa se vraćaju u svoj grad u kojemu vlada žalost.

Na početku posljednjeg, **dvadeset i četvrtog pjevanja** u pripovjedačev se govor, unutar pohvale svetog Ivana, umeće jezično-geokulturna identifikacija teksta: "istom neka tvoja slava / i pokorni život sveti / slovenskijeh sred daržava / u slovinski jezik leti" (k. 3). U noći blagdana svetog Ivana narod se okuplja u crkvi u Trogiru, no noć se pretvara u dan, svjetlo putuje sa zapada prema istoku, a tom svjetlošću na oltar trogirске crkve dolazi bijeli ubrus i u njemu Ivanova ruka. Put te svjetlosti, odnosno Ivanove relikvije, označen je istim dvama geografskim prostorima – Istrom i Dalmacijom – kojima je i u prethodnom pjevanju skicirana istočnojadranska plovidba mletačke flote. Opisuje se još jedno Ivanovo čudo *post mortem*: ozdravljenje od rođenja slijepog trogirskog mladića koji je, poslije roditeljskih molitvi upućenih Ivanu, progledao. Ep završava pripovjedačevom zahvalom Ivanu koji mu je pomogao dovršiti djelo za koje sa nada da će biti ugodno i austrijskom "cesaru, glavi od svijeta".

Klasifikacija i semantika geokulturnih prostora *Svetog Ivana*

Imagološka analize semantike geokulturnih prostora polazi od opreke vlastiti/strani prostor. U Kanaveličevu *Svetom Ivanu* nema izravnog legitimiranja pripovjedača, on ne pristaje ni uz jednu (kolektivnu) stranu, bilo upotrebom zamjenice u prvom licu množine, bilo nekim oblikom legitimirajućeg iskaza (primjerice kletvom, blagoslovom i sl.). Zaključak se stoga mora izvoditi posredno: kvantitativnim i kvalitativnim/aksiološkim pokazateljima. Prema obama kriterijima privilegirani/vlastiti prostor je Dalmacija: u njoj se odvija najveći dio epske radnje,³² uz nju je vezan trogirski biskup Ivan, lik koji predstavlja vrijednosno središte epa i koji u tekstu nije samo zaštitnik Trogira, nego i Zadra i Šibenika. Dodatni argument za određenje Dalmacije kao vlastita prostora, a koji djelomice proistječe iz njezine dominacije u funkciji poprišta zbivanja u sadašnjem vremenu epske radnje, jest i razgranata i precizna toponimika.

Već u prvom pjevanju Dalmacija se uspostavlja kao geokulturni prostor, i to vrijednosno-semantički ambivalentnima esencijalnim atributima. Najmlađi savjetnik prirodni prostor Dalmacije određuje atributom 'kamenita' (k. 86), a njezin društveni karakter definira vojnom vještinom: "A u knjigam se starijem piše, / dalmatinski puci slavni / da se ikada ne dobiše, / jer su na boj učni i spravni; // pače glasis ne prestaju / svikolici ini puci, / da se oni porađaju / noseći krvav mač u ruci" (k. 87-88). Drugi, stariji

³² U pjevanjima III, VIII, XIX-XXII i XXIV Dalmacija je jedini geografski prostor epske radnje, a samo u pjevanjima I, IV i V radnja se u njoj ne odvija, dok je u ostalima najčešće dominantan prostor zbivanja.

savjetnik slaže se s mlađim u pogledu dalmatinskog siromašna, neplodnog tla, ali ističe vrijednosno obilježenu promjenu esencijalnog društvenog atributa: vojničku slavu zamijenila je (nedostojna) trgovina: "trgovci su se učinili / i u trge nedostojne / bojnici su potamnili / glas od slave svoje bojne. // I zasve jer se kamenita / nad države broji ine, / njoj bogatstva zamjerita / nose obilne trgovine" (k. 111-112). Daljnji tijek epske radnje neće potvrditi postavke starijeg savjetnika: o dalmatinskoj trgovini neće biti riječi osim u napomeni Rosindine dojlje da je tom djelatnošću zaradila novac kojim je organizirala njihov bijeg iz *Vallona*, dok se vojna vještina ipak može priznati Dalmatincima/Zadranima jer vojska žegarskog vojvode, doduše potpomognuta čudesnim ratničkim moćima viteza Bjelolavskog, dugo je odolijevala brojnijoj i opremom nadmoćnijoj ugarskoj vojsci. Sama odluka da se grad brani vezana je uz vrednotu "slobode",³³ a kako je druga neupitna vrednota istog prostora, dakle kulturni esencijalni atribut, njegov "kršćanski duh", dovodi to do sukoba vrijednosti jer je Zadar izložen napadu kršćanskog vladara i kršćanske vojske, a taj sukob može razriješiti samo autoritet koji je nadređen sukobljenim stranama. Važno je primijetiti da se tijekom zadarsko-ugarskog sukoba u zadarskom taboru ne javljaju nikakve napukline, nikakve pojave izdaje, neposlušna, nepoštivanja hijerarhije vlasti. Ugroza uvijek dolazi izvana, kako u središnjoj priči o Kolomanu i Zadru, tako i u završnoj epizodi o sudbini Ivanova tijela i ruke, pohranjenih u trogirskoj crkvi. Funkciju vanjskih neprijatelja imaju i *Nartmani* i Tatari, prije i poslije Ivanova zemaljskog života u Dalmaciji.

Dalmacija je u epu, u potpunom skladu sa svojom srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom društveno-političkom stvarnošću, predstavljena kao skup zasebnih komuna: Zadra, Šibenika, Trogira i Splita. Već je J. Bajza raspravljao o problemu njihova vrijednosno-hijerarhijskog odnosa, ističući, unatoč smještenosti najvećeg dijela epske radnje u zadarski prostor, privilegiranost Trogira nad Zadrom. Tu je postavku potkrijepio znatno većim brojem spomenutih trogirskih plemićkih porodica nego zadarskih, a to je pak argumentirao podacima iz autorova života, njegovom osobnom i rodbinskom vezanošću uz Trogir.³⁴ Uvjerljiva teza mađarskog kroatista može se dodatno ojačati i geografskim argumentima: u samo jednom dijelu jednog, devetnaestog pjevanja Kanavelić je spomenuo tek nešto manji broj trogirskih toponima nego zadarskih u svim pjevanjima u kojima je za to bilo povoda.³⁵ Prema istim kvantitativnim kriterijima Šibenik je nadređen Splitu, koji

³³ Zadarski su vijećnici ovako odgovorili na Kolomanov ultimatum: "Koje časti, kâ poštenja / mi možemo ljepše imati / neg slobodna od kamenja / grob slobodi sazidati?" (VIII., k. 147).

³⁴ J. Bajza, "Horvát éposz Kálmán királyról", 33-36.

³⁵ Uz zadarski se kraj, redom pojavljivanja u epu, vezuju: Kotari, Žegar, crkva svete *Anastažije*, Vrana, Diklo, Kladenac, crkva od Masline, Lukoran, Malpaga, Posedarje i Ugljan, dok se u XIX pjevanju spominju ovi toponimi i mjesta trogirskog kraja i grada Trogira: *Drivenik*, *Božiljina*, sv. Ciprian, Žedno, "most veliki", *Čihovo*, pećina Sv. Ilije, crkva sv. Lovrijenca. Ne treba naravno smetnuti s uma ni činjenicu da je korčulanski pisac dobro poznavao i Zadar u kojem je radio kao kancelar generalnih providura.

se spominje samo tri puta, sve u desetom pjevanju, i to kao usputna stanica na putu Bjelolavskog prema Zadru.

Dalmacija je središnji dio šireg geokulturnog prostora istočnog Jadrana. Imagotipska opreka istočna/zapadna obala Jadrana uspostavlja se, u terminološkoj inačici *slovenske/latinske strane*, u petnaestom pjevanju pri opisu bijega Rosinde i njezine dojilje iz *Vallona*. Brod ih je trebao odvesti "od mrzećih nami strana" (k. 168) "k lijepijem stranam latinskimi" (k. 166), no oluja je došla sa zapadne strane pa su molbe Bogu posade i putnika da im sačuva živote uslišane tako što ih je snažan vjetar potjerao natrag ("ter s latinskijeh, ke sledijasmo, / žala uze nas tjerati / i k slovenskijem, s kojeh bježasmo, / natrag opet povraćati", k. 181), sve do obala Epidaura u kojem su pristali. U sljedećem, šesnaestom pjevanju, u okviru priče o dolasku Ivana u Dalmaciju, ta će se opreka varirati u nešto konkretnijoj inačici Italija/Dalmacija: rimsko će poslanstvo u kojem je i Ivan krenuti " [o]d latinskijeh lijepijeh strana" (k. 122), a rimski će poklisar svoj geokulturni prostor označiti imenom Italije i pridati joj attribute "lijepa" i "raskošna", dok će Dalmaciju – treći i posljednji put u epu, poslije dvojice Kolomanovih savjetnika u prvom pjevanju – označiti "kamenitom" (k. 171), što će jedno kraće vrijeme biti argument protiv postavljanja Rimljanina Ivana za trogirskog biskupa. Osim Dalmacije na istočnoj obali Jadrana, odnosno na *slovenskim stranama* tog mora, u imaginariju Kanavelićeva epa nalaze se još tri prostora koji su prema kvantitativnim i aksiološkim kriterijima vrlo različito reprezentirani. Najviše je teksta posvećeno prostoru koji bi se uvjetno mogao nazvati *Macedonijom* jer u samom epu nema imenskog označitelja (pj. X i XV). Riječ je o prostoru u kojem će boraviti Rosinda i njezina dojilja poslije gusarske otmice na otoku Ugljanu, a koji je prostor određen dvama toponimima: *Trač* (= Drač) kao rodno mjesto gusara koji je zarobio Zadrance te *Vallon* (= Valona), mjesto u kojem "[m]acedonski kralj čestiti" (X, k. 54) slavi svoj rođendan i gdje će se odigrati prvi i sudbonosni susret Rosinde i Pelinka. Sami epski događaji, ali i iskazi vrijednosno privilegiranih govornih instanci (pripovjedača i likova Rosinde i njezine dojilje), pridaju tom prostoru ambivalentne, no pretežito negativne attribute "gusarstva", "nesigurnosti", "trgovine", "bogatstva" i "slabe kršćanske vjere", zbog čega će ga Rosinda/Margarita u razgovoru s Pelinkom/Slavomirovom i označiti kao "mrzeće strane" (XV, k. 168). Nešto manje tekstnog prostora, tek u dijelu petnaestog pjevanja, posvećeno je Epidauru. Kako je i prikazano u prethodnom poglavlju ovog ogleada, taj se segment istočnojadranske obale označava dvama imenima: temeljnom oznakom Epidauru i novim, sadašnjim nazivom Captat (sama promjena imena u epu nije pojašnjena), a njegova imagotipska karakterizacija – oblikovana u posrednom citiranju riječi neutralnog, geokulturno neodređenog kapetana broda kojim Rosinda i *baba* bježe iz *Vallona* – sadržava neke od ključnih dijelova dubrovačkog ranonovovjekovnog mita: Gradom vlada vlastela rimske krvi, on pruža azil strancima u nevolji i štiti one koji su pri dnu staleške hijerarhije (k. 191-192). Kratka epidaurska epizoda ni nema drugu svrhu u cjelini epa osim imagotipske karakterizacije geokulturnog prostora. Naposljetku, bez

ikakvih imagotipskih atributa, samo svojim imenom, označava se sjeverozapadni dio *strana slovinskih*, i to uvijek kad se u posljednjim dvama pjevanjima spominje plovidba iz središta Mletačke Republike – put uvijek vodi uz *Istriju* i Dalmaciju (XXIII, k. 11, XXIV, k. 14, 43), što je i u skladu s poznatim itinererom onodobne plovidbe.

*

I premda Koloman ničim izazvan napada Dalmaciju/Zadar, ugarski geokulturni prostor, kad se taj segment tematskog svijeta sagledava iz cjeline epskog teksta tj. konačnog kompromisnog rješenja kršćansko-kršćanskog sukoba, nema dominantno negativno konotirana obilježja stranog, neprijateljskog kolektivnog entiteta. Ugarski je prostor reprezentiran vrijednosno ambivalentnim motivima, ali ta je ambivalencija izrazito asimetrična, s prevagom pozitivnih značenja, što protjecanjem epske priče postaje sve izraženije. Budimski dvor kao središnja državna institucija i metonimija kraljeva karaktera i ugarskog geokulturnog prostora u početku je epa predstavljen eksplicitno atributom oholosti, u učestaloj upotrebi pridjeva *zlatno* i izravnim apostrofiranjem spomenutog grijeha, te implicitno, neargumentiranom potrebom širenja vlastita teritorija, atributom lakomosti. No ugarski će se kralj Ivanovim čudom od okrutna despota preobraziti u uzorna kršćanskog vladara. Ugarska je vojska u petom pjevanju prikazana kao brojna i snažna, predstavljena prema teritorijalnom kriteriju. Samo jedan od njezina četiri dijela nosi negativne konotacije beskrupuloznih ratnih pljačkaša: "lakomi su izvan mjere; / tijekom za grabiti i ukrasti / bez Boga su i bez vjere, / bez milosti i bez časti. // Uzdržati ne mogu se / od sramotne lupežtine, / i za ugrabiti stavljaju se / na sve zlobe i krivine" (V, k. 73-74).³⁶ Glavni junaci ugarske strane koji sudjeluju u ratu – Vladimir, Radomir i Slavomir – ulaze u krug vrijednosno privilegiranih likova, koji su ujedno vezani uz simbolički posebno označene dijelove ugarskog prostora: Siget, Smederevo i *Kro(v)aciju*. Simboličke konotacije nosi i rubni prostor između *Kašovije* i *Najksela* u kojem se prepričava egzemplarna priča o vazalnoj vjernosti i kraljevskoj nezahvalnosti te objavljuje rodoslov ugarskih i habsburških vladara. Privilegirani, odnosno izabrani primatelj tih dvaju nizova epskog diskurza, i to u geografskom prostoru kasnije Urote ugarskih magnata, jest sigetski ban Vladimir. To anakrono spajanje dviju povijesnih točaka obitelji Zrinski – Sigeta i Urote – nije promaklo dosadašnjim proučavateljima Kanavelićeva epa.³⁷ Radomirovo Smederevo nosi obilježja romantičnog prostora ratovanja i ljubavi, karakterističnog za tradiciju ariostovsko-tassovske

³⁶ Slično će, u petnaestom pjevanju, biti opisani hajduci u povorci zadarske vojske (XV, k. 67-77).

³⁷ J. Bajza, "Horvát éposz Kálmán királyról", 45; prema njemu i Ivana Brković, "Sacred, Political, Romantic: Coding Emotions in the Epic *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman* by Petar Kanavelić", *Dubrovnik Annals* 28 (2024.), 124. Autorica u tom kontekstu vidi i moguću relativizaciju pohvale Leopolda I. Ne smije se zaboraviti ni da je Kanavelić jedan od rijetkih hrvatskih književnika koji je tematizirao Urotu. Njoj je posvetio kraću pjesmu od šest osmeračkih katrena s nadpisom "Ban Petar Zrinski knez, doveden gdje mu se imaše glava odsjeći po zapovijedi Leopolda Prvoga, česara rimskoga, može biti da ovako govoraše". U prvoj polovici pjesme Zrinski za svoju nesreću optužuje suprugu, što potvrđuje i mizoginim uopćavanjem u obraćanju *česaru* u četvrtoj strofi.

epike. I premda se u književnoj historiografiji smederevska epizoda estetički diskvalificira kao suvišna ili svodi na odjek osmog pjevanja Gundulićeva *Osmana*, za ovu je raspravu važno, kao i za Siget i slovačke toponime, konstatirati snažnu, opet anakronu simboliku povijesnog mita o Smederevu kao jednom od kršćanskih, slavenskih središta obrane osmanskog prodoru, ovdje uključenom u kontekst ugarskog geokulturnog prostora. Naposljetku, istom prostoru pripada i *Kro(v)acija*, iz perspektive sadašnjosti epske priče kao netom osvojena zemlja. Brak njezina plemenitog predstavnika Slavomira s kćeri zadarskog kneza jest alegorija ujedinjenja Hrvatske i Dalmacije, tj. postajnog širenja Ugarske prema jugu.³⁸ Doduše, nije posve jasno što točno Kanaveliću obuhvaća *Kro(v)acija*, ako Zagreb dobiva atribut ugarskog grada (XIX, k. 178). Vrlo diskretnu povezanost Ugarske i Dalmacije sugerira i podrijetlo jednog vojnika u trupama žegarskog vojvode iz Stolnog Biograda, što ga kvalificira za funkciju zadarskog uhode u vlastitu zavičaju. Neizravan postupak privilegiranja ugarskog prostora jest i njegovo višestruko detaljno/kataloško reprezentiranje: prikaz vojske prema prostornom kriteriju podrijetla vojnika (uobičajen u klasičnim ranonovovjekovnim epskim tekstovima) i rodoslov vladara. Geografska nepreciznost u prikazu ugarskog prostora u usporedbi s dalmatinskim nije samo može bitni odraz autorovih znanja nego i simptom vrijednosne hijerarhije vlastitih/privilegiranih prostora. Iz perspektive eksplicitne političke funkcije epa – literarnog dara habsburškom vladaru – ugarski geokulturni prostor predstavlja baštinu habsburške vladarske kuće.

*

U Kanavelićevu se epu osim Dalmacije, zemlje na *slovinskim stranama* Jadrana ("mora Adrijana", XVI, k. 122), pojavljuju i drugi slavenski prostori i narodi, ali bez oznake i ograničenja slavenskog svijeta. Ipak, zanimljivo je vidjeti kako su predstavljeni ti drugi slavenski prostori. U prvom pjevanju, iz perspektive savjetnika ugarskog kralja, spominju se slavenski narodi na trima stranama svijeta. O ambivalentnoj ocjeni Dalmatinaca na jugu već je bilo riječi. Ostalim se slavenski narodima pripisuje ratnička moć. Tako mlađi savjetnik za Poljake i Ruse na sjeveru kaže: "a hrabri kad Poljaci / s bojnijem Rusim sadruže se, / odoljeti jesu jaci, / i od po svijeta ne boje se" (I, k. 84). Drugi, stariji savjetnik na sličan način hvali Srbe (zajedno s Vlasima i Bodgancima) na istočnoj strani: "paček vide, zašto oni / na plećima bojne imaju / Vlahe i Srblje i smioni / Bogdanci ih još čuvaju" (I, k. 102). Za unutartekstno vrednovanje slavenskog svijeta indikativni su podatci o vojevanjima Pelinka i Bjelolavskog koje donosi deseto pjevanje. Naime, Pelinko ratuje na strani Mađara protiv Vlaha ali i na strani Poljaka protiv Šveđana (*Zveka*);³⁹ on baš u Varšavi saznaje za

³⁸ To je temeljna teza rasprave J. Bajze ("Horvát éposz Kálmán királyról", 49-50), koju Z. Bojović drži pretjeranom (*Barokni pesnik Petar Kanavelović*, 259).

³⁹ Da je ovdje riječ o anakronoj aluziji na Sjeverni rat (1700.-1721.) odnosno na Bitku kod Poltave (1709.) tvrde redom J. Bajza ("Horvát éposz Kálmán királyról", 49), A. Angyal (*Die slavische Barockwelt*, 73) i Z. Bojović (*Barokni pesnik Petar Kanavelović*, 283). Z. Bojović u svojoj knjizi raspravlja i o slavenofilstvu Kanavelićeva epa (*Barokni pesnik Petar Kanavelović*, 293).

vojnu slavu viteza Bjelolavskog. U rodoslovu ugarskih vladara u osamnaestom pjevanju spominju se slavenske kraljevine i njihovi vladari, ali bez imagotipskih atributa (XVIII, k. 195, 203, 206, 227). Naposljetku, sintagma *slovinski jezik* ima u epu četiri pojavnice, od kojih dvije označavaju jezik epa (I, k. 1; XXIV, k. 3), a dvije zajednički jezik slavenskih naroda: prva kao oznaka prostora kojemu treba objaviti proročanski rodoslov ugarskih vladara ("po svijem stranam svijeta ovoga, / gdje narodi prebivaju / od jezika slovinskoga", XVIII, k. 145), druga kao reminiscencija na svetog Jeronima kao ishodišnog pisca tog jezika, povezanog s gradom na mjestu utoka rijeke Krke ("na Skradinu koja izhodi, / gradu znanom, ki svetoga / Jerolima na svijet rodi, / čas jezika slovinskoga", XIX, k. 114). Slavensko podrijetlo tj. pripadnost slavenskom prostoru trojice najvažnijih junaka ugarske vojske – sigetskog kneza Vladimira, smederevskog kneza Radomira i Slavomira, sina hrvatskog bana – kao i slavenska imena četiriju vojskovođa/banova ugarske vojske – Goroslava, Radivoja, Družimira i Uroša – signali su simbioze dvaju temeljnih svjetovnih/političkih ideologema Kanaveličeva epa: ugrofilstva i slavenofilstva (*slovinstva*).⁴⁰

*

U prvom pjevanju epa uspostavlja se orijentacija na četiri strane svijeta, gledane iz Budima kao središta: sjever, *poludne* (jug), istok i zapad. Potonji će ostati imagotipski nerealiziran. Uza nj se vezuje domena habsburškog cara, njegove zemlje *Moravija*, *Štirija* i Austrija, no one neće biti poprište epskog zbivanja, a indikativno je i da se uz tu stranu svijeta ne vezuju slavenski narodi. Nešto izraženiji imagotipski potencijal posjeduje sjever, na njemu borave Rusi i Poljaci, u tom se prostoru kreću i Bjelolavski i Pelinko. Samo se sjeverna strana svijeta imenuje i posebnom oznakom – *posjeverje*, doduše sa svega dvije pojavnice: za prostor u kojem je ratovao Bjelolavski (X, k. 14) i za područje širenja Ivanove slave (XI, k. 14). Istok je također ostao nedorečen, uglavnom označen područjem Smedereva i pričom o Radomiru i Jerini, poprište koje je bliže zadarskim Kotarima nego mjestu iz kojeg taj par potječe. Najveći je dio epske radnje vezan dakle uz južnu, *poludnju* stranu. Južnije od Dalmacije je Italija, odnosno *strane latinske* (*žali latinski*), kako se u epu naziva zapadnojadranska obala. Uz oba geografska naziva vezuje se atribut *lijep*, obično u kontrastu s drugom obalom i njezinim zaleđem, dakle sa *stranama* (*žalima*) *slovinskima*, *mržećim stranama* Macedonije (*Vallon*) i *kamenitom* Dalmacijom (XII, k. 181; XV, k. 166; XVI, k. 171). U geokulturnom prostoru Italije samo će dva grada imati status mjesta epske radnje: to su Rim u šesnaestom i Mletci u dvadeset i trećem pjevanju. Rim tu naratološku funkciju ostvaruje doduše na posredan način, u priči zadarskog kneza o Ivanovoj mladosti, no njegov je geokulturni status istaknut na samom početku kazivanja: "Rim uzmnožni, glava od svijeta, / nad gradovim svim najprvi, / njega na ovi svijet djeteta / od gospodske poda krvi" (XVI, k. 81). Rim je dakle mjesto rođenja svetog Ivana, odakle ga papa šalje u misiju na kojoj će postati trogirskim biskupom;

⁴⁰ A. Angyal u tome vidi "ugarsko-slavensko bajkovito srednjovjekovlje" (*Die slawische Barockwelt*, 74-75).

isti je grad, kako je već bilo spomenuto, i mjesto podrijetla epidaurske vlastele (XV, k. 191), Rim je i jedan od triju kršćanskih središta (pored Jeruzalema /*Solime*/ i Carigrada) u kojemu je Kolomanov predač kralj Stjepan dao sagraditi "mnoštvo lijepijeh zgrada, / za nemoćne stan čeljadi" (XV, k. 97). Za razliku od Rima, Mletci su pravo poprište u sadašnjem vremenu epske radnje, poslije Ivanove smrti, ali i mjesto sasvim drukčijeg vrijednosnog naboja. Iz tog grada kreće flota u rat s Grčkom, a dio te flote opljačkat će Trogir, ukrasti Ivanovu ruku i odnijeti je u Mletke, čije će Vijeće odbiti zahtjev Trogirana da im vrati relikviju. Treba li tu epizodu tumačiti kao izraz autorova antimletačkog političkog stajališta? Najprije, priču o Ivanovoj ruci Kanavelić nije izmislio nego ju je prenio iz tzv. Treguanove kronike u Lučićevu izdanju,⁴¹ i to sa svim bitnim vrijednosnim motivima: pljačkom Trogira od dijela mletačke flote, oskvrnućem Ivanova tijela i krađom relikviije, dobrohotnim odnosom Mletačkog vijeća prema trogirskom poslanstvu, ali i odbijanjem predaje Ivanove ruke uz argument boljeg čuvanja i štovanja u Mletcima. Kanavelić u tekstu kronike nije mogao pronaći objašnjenje razloga dolaska dijela mletačke flote u Trogir, ali podatak o pristajanju grada uz bizantsku stranu mogao je pronaći u Lučićevoj knjizi *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù* (Venetia 1673).⁴² Je li Kanaveliću taj podatak bio poznat, je li ga nenamjerno previdio ili namjerno izostavio kod sastavljanja epa pitanja su na koja je moguće dati samo hipotetski odgovor. U svakom slučaju, upravo kombinacija asimetričnog, pretežito negativnog vrednovanja Mlečana u epskom tekstu s obrnutim, izrazito pozitivnim vrednovanjem ugarskog geokulturnog prostora dovoljan je argument za tezu da Kanavelićev ep sadržava crte ugrofilske nostalgije, odnosno kontrafaktnog, politički subverzivnog mišljenja koje ističe Zoran Kravar.⁴³

*

Iz dosadašnjeg prikaza tematiziranih geokulturnih prostora Kanavelićeva epa može se zaključiti kako zemljovid mjesta radnje obuhvaća prostor koji se u suvremenoj historiografiji obično naziva srednjoistočna Europa te Italiju. Egzotični prostori evociraju se samo u retoričkom sloju teksta. Ta se mjesta najvećim dijelom vezuju uz prostore Starog svijeta koji se nalaze istočnije ili južnije od domene epske radnje: *Kambaja*, Troja, Indija, Kavkaz, Libija, Etiopija, *Mezir*, *Scitija*, Tatari, *Tebaida*, Nitrija. Iznimke su ibernska Numancija i *Nartmani*, uz Tatare drugi narod koji predstavlja vanjsku ugrozu Dalmacije.

⁴¹ *Vita B. Iohannis confessoris episcopi Traguriensis, et eius miracula*, Romae: Typis Thomae Colini, 1657.

⁴² V. Ivan Lučić, "Povijesna svjedočanstva o Trogiru", I, 104, 114-115.

⁴³ Zoran Kravar, *Das Barock in der kroatischen Literatur*, Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 1991., 146-147. Iste teze nalaze se i u hrvatskoj inačici dijela navedene knjige posvećenog Kanavelićevu epu: Zoran Kravar, "Ep Petra Kanavelića između viteške romantike i politike", u: *Zavičajnik: Zbornik Stanislava Marijanovića*, priop. Milovan Tatarin, Osijek: Filozofski fakultet, 2005., 201-206. Kanavelićevo ugrofilstvo prvi i najsnažnije ističe J. Bajza, no on izrijekom negira pjesnikove antimletačke stavove ("Horvát éposz Kálmán királyról", 40), dok Z. Bojović čak sugerira venetofilstvo Kanavelićeva epa (*Barokni pesnik Petar Kanavelović*, 286).

Zaključak: Prema sintezi geokulturnog imaginarija *Svetog Ivana*

U slučaju tekstova poput Kanavelićeva epa, koji sadrže bogatu geografsku građu na kojoj se može temeljiti uvjerljiva interpretacija tekstne semantike, smije se govoriti o njihovu samostalnom geokulturnom imaginariju, čak i kad se time riskira prigovor o personificiranju tekstno-analitičkog koncepta. Podrazumijeva se naravno da je semantika geokulturnih prostora svakog teksta segment/proizvod geokulturnog imaginarija njegova tvorca, ali ulaskom u cirkulaciju tekstova neke kulture postaje i dio njezina imaginarija. Tu potonju funkciju Kanavelićev je ep u svom vremenu tek djelomice ispunio: iako posvećen ni manje ni više nego habsburškom caru, naposljetku nije bio objavljen tiskom, ali je ipak u rukopisima cirkulirao u mreži autoru bliskih pisaca i intelektualaca.⁴⁴ Usto, kao zakašnjeli izdanak žanra baroknog povijesnog epa nije više mogao računati na plodotvoran poetički utjecaj na druge tekstove vlastite književne kulture. U tom je smislu *Sveti Ivan* daleko važniji za raspravu o geokulturnom imaginariju Petra Kanavelića, ponajprije kad se ima u vidu činjenica da je riječ o posljednjem, najambicioznijem, sintetskom životnom djelu korčulansko-dubrovačkog pisca.

Proučavatelji Kanavelićeva epa konstantno su istraživali njegovu tekstnu građu. U popis izvora za povijesne podatke ušli su Lučićevo izdanje životopisa bl. Ivana Trogirskog (1657.), ugarska povijest Antonija Bonfinija *Rerum Hungaricarum decades IV* (1543.), povijest Trogira Pavla Andreisa⁴⁵ te *Memoria regum et banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* (1652.) Jurja Rattkaya. Uglavnom neistraženi ostali su potencijalni kartografski izvori, premda je već Ivan Scherzer postavio to istraživačko pitanje te se poslužio jednim izvorom iz Kanavelićeva vremena – kartom "Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, et principatus Transsylvaniae novissima exhibitio facta a J. B. Homann" iz atlasa Johanna Baptista Homanna *Neuer Atlas über die ganze Welt* (Nürnberg 1714.) – ali ne kao potencijalnim Kanavelićevim izvorom nego kao pomoćnim sredstvom za dokazivanje Korčulaninova nesnalaženja u ugarskoj geografiji.⁴⁶ S druge strane istaknutost toponima Žegar i Vrana pri epskom prikazivanju zadarskog bojišta potvrđuje i slavna Lučićeva karta "Illyricum Hodiernum".⁴⁷

Jasno je da (ni ranonovovjekovni) pisac ne piše nužno s literaturom i kartografijom na stolu. U slučaju *Svetog Ivana* nešto takvo moglo bi se pretpostaviti tek za kataloge

⁴⁴ Miljenko Foretić u *Bibliografiji radova o Petru Kanaveliću* (Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 2008.) navodi osam rukopisnih varijanti epa do početka 19. stoljeća.

⁴⁵ Njegova *Storia della città di Traù* ostala je u rukopisu do 1908., no Zlata Bojović nastoji dokazati da se Kanavelić služio rukopisom svog suvremenika, trogirskog povjesničara (vidi Z. Bojović, *Barokni pesnik Petar Kanavelović*, 284).

⁴⁶ I. Scherzer, "P. Kanavelovića *Sveti Ivan biskup trogirski*", 279. Navedena je karta mrežno dostupna: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8468979p/f1.item.zoom>.

⁴⁷ U inačici koju je objavio nizozemski kartograf Ioannes Blaeu karta je dostupna u Digitalnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, <https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=11235>.

ugarskih toponima i vladara te trogirskih plemićkih porodica. Za sve ostalo treba pretpostaviti akumulaciju znanja iz različitih, pa i usmenih, izvora, sjećanje i zaborav, što ponekad ima za cijenu i netočnu faktografiju. No bez obzira na to, u istraživanju o kakvom se izvještava u ovom ogledu valjalo bi ipak dodatno istražiti potencijalne kartografske izvore Kanavelićeva geokulturnog imaginarija.

Dosadašnja je rasprava o geokulturnim prostorima Kanavelićeva epa pokazala da su zapravo važne njihove političke konotacije pa se *Sveti Ivan* smije interpretirati i kao Kanavelićev geopolitički testament. Osmanlije nisu u osnovnoj epskoj fabuli našli svoje mjesto, ni eksplicitno ni implicitno-alegorijski: ni *Nartmani*, ni Tataari, a kamoli Kolomanova vojska nisu figure osmanskih osvajanja. No, autor nije u pogledu svog antiosmanskog stajališta ostavio nikakve dvojbe: u posvetnom se dijelu nada kako će Karlo VI. "sred bijeloga Carigrada [...] stolovati" (I, k. 22), dok pri završetku poseže za amalgamom antigričkog/antipravoslavnog i antiosmanskog stereotipa o "jarmu turske sile" kao zasluženoj kazni za grčku "nevjeru" (XXIII, k. 6-7). Sve je to ipak tek polazna politička pretpostavka vezana uz autorovo vrijeme, usto kreirana u sigurnom prostoru mletačke Korčule u kojoj je Kanavelić proveo zadnji dio života i pisao svoj ep. Zanimljiviji su interpretativni uvidi koji se temelje na epskoj fabuli i prema kojima se *Sveti Ivan* može čitati kao izraz ugrofilske nostalgije za razdobljem ugarske vlasti u Dalmaciji poslije Zadarskog mira 1358. tj. za razdobljem posebnih odnosa ugarske krune i Dubrovnika poslije istodobnog Višegradskog sporazuma. Ugrofilska politička nostalgija ima u autorovu vremenu dvostruke političke konotacije: kao kontrafaktično antimletačko i istodobno prohabsburško političko razmišljanje. Kanavelićev ep nije naravno politički pamflet pa se i postavke o inskripciji spomenutih geopolitičkih ideja temelje na omjeravanju argumenata i protuargumenata. Drugim riječima, koncepti "ugarsko", "mletačko" i "habsburško" oblikovani su u tekstu vrijednosno ambivalentno, no ta je ambivalencija više ili manje asimetrična. Glavnina epske priče upravo pripovijeda o preobrazbi Kolomana i Ugarske iz okrutna osvajača Dalmacije u njezina miroljubiva političkog pokrovitelja. Veću dozu vrijednosne neodlučnosti pokazuje tematizacija Mletačke Republike pa se i teza o antimletačkom vrijednosnom potencijalu teksta više temelji na činjenici njegove ugrofilske nostalgije nego na izravnoj negativnoj karakterizaciji dotičnog geokulturnog prostora. Naposljetku, ni gotovo paratekstna posveta djela habsburškom vladaru nije ostala oslobođena vrijednosne ambivalencije, doduše tek uz aktivaciju alegorijskih/tipoloških veza dvaju tematskih slojeva epa. Riječ je naravno o priči o Argeniju i njezinu odnosu prema drugim segmentima epske fabule. Izravni unutar tekstni recipijent te priče jest kralj Koloman, što je uvjerljiv književni postupak jer on je jedini kralj u epskoj priči, no teško je povjerovati da bečki cenzori, da su s razumijevanjem čitali ep, ne bi povukli paralelu između svog i Argenijeva gospodara, čak i kad ih sigetski zavičaj pripovjedača Vladimira i geografska lokacija spilje koja je čuvala tajnu o Argeniju i proročanstvo o Ugarskom Kraljevstvu, ne bi asociirali na nedavnu Urotu.

Analiza semantike geokulturnih prostora *Svetog Ivana* upućuje na složenu političku misao utkanu u žanrovsko ruho baroknog povijesnog epa uronjenog u teološki potentan (dosad slabo istražen) okvir svetačke legende. Tematsko-semantička kompleksnost Kanavelićeva epa različito se vrednovala u književnoj historiografiji. Iz estetičko-poetološkog rakursa autoru su se katkad zamjerali obilje kršćansko-religiozne tematike, nefunkcionalnost epizode o Radomiru i Jerini te uopće pomalo zakašnjeli žanrovski odabir, a hvalilo relativno uspješno slijeđenje tassovske poetike epa. Političko-idejni aspekti epa ocjenjivali su se, čini se, na pozadini pretpostavljenih istraživačevih preferencija: mađarski kroatist u 1920-ima i hrvatski u 1990-ima rado su u *Svetom Ivanu* vidjeli ugrofilske crte i alegoriju ujedinjenja Hrvatske i Dalmacije, srpska slavistica u 1970-ima takve je uvide relativizirala a istovremeno isticala slavofilske elemente. Semantici književnog teksta je naravno svejedno, no takva tradicija tumačenja traži od novih istraživača akribiju i oprez sa svakim interpretabilnim detaljem.

GEOCULTURAL SPACES OF KANAVELIĆ'S EPIC *SVETI IVAN BISKUP TROGIRSKI I KRALJ KOLOMAN*

DAVOR DUKIĆ

Summary

Baroque historical epic *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman* (Saint John Bishop of Trogir and King Coloman) is the last, most extensive and most ambitious work of the prolific Korčulan-Dubrovnik poet Petar Kanavelić (1637-1719). Composed in the early eighteenth century, it was dedicated to the ruling Holy Roman Emperor Charles VI of the Habsburgs. It has been published only once, back in 1858. The epic is based on the medieval biography of Bishop Ivan of Trogir (c. 1034-1111), which was completed by the early thirteenth century, and published in the seventeenth century. The central part of the legend of Ivan of Trogir relates his mediating role in the war conflicts between King Coloman and the Dalmatian cities in the first decade of the twelfth century. That is the central theme of the epic narrative which Kanavelić expanded with three additional episodes styled in Tasso's epic tradition.

Explored from imagological perspective are the representations of geocultural spaces in Kanavelić's epic. First recounted in detail is the content of the epic, with special emphasis on the geographical aspect and the compilation of all the toponyms, followed by the analysis of the characterisations and relationships of the specific geocultural spaces. The conclusions mainly confirm and provide additional arguments in support of the already present insights in literary historiography (J. Bajza, Z. Kravar, Z. Bojović) regarding geopolitical connotations of Kanavelić's epic: of Dalmatia (and Dubrovnik) as its own space and part of the wider Slavic world, counterfactual Hungarophile nostalgia which implies anti-Venetian political position, and the possible allusion to the Conspiracy of the Hungarian Magnates, which partly relativises the author's pro-Habsburg attitude, explicitly stated in his dedication of the epic to the Habsburg ruler.

